

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Балашова Едуарда Михайловича

«Метакогнітивний моніторинг саморегульованого навчання студентів»»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук

за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертація Е.М. Балашова присвячена актуальній на сьогодні темі метакогнітивного моніторингу саморегульованого навчання студентів, основним завданням якої є забезпечення максимального розвитку особистісних та професійних якостей студентів, сприяння оптимальній мобілізації їх потенційних можливостей, розвитку справжніх суб'єктів навчально-професійної діяльності. Враховуючи позицію вітчизняних та зарубіжних науковців про зв'язок показників саморегульованого навчання як чинника майбутнього професійного і життєвого успіху студентів з розвитком й реалізацією їхнього навчального і життєвого потенціалу, автор пропонує своє бачення вирішення проблеми в контексті метакогнітивного моніторингу. Пошуки шляхів оптимізації навчального процесу, спрямованого на здійснення ефективної саморегуляції навчальної діяльності студентів, дослідник вивчає в розрізі метакогнітивного моніторингу, адже актуальною проблемою сучасних реалій власне є визначення ролі метакогніцій у забезпеченні успішності навчання студентів у вищій школі. Робота одночасно реалізує й сучасні завдання вищої освіти з підготовки компетентних і конкурентоздатних фахівців.

Заслугує схвалення ретельний аналіз стану розробки проблеми саморегульованого навчання в різних контекстах, що дозволило авторові виділити не вивчені питання та відповідно спрямувати дослідження в потрібному руслі. Мета, основні завдання, об'єкт та предмет, методи дослідження демонструють логіку побудови дисертації. Науковець ставить серйозні однак реалістичні завдання та успішно їх вирішує в процесі виконання дослідження, отримуючи теоретичні та практичні результати, які заслуговують

схвального відзиву. Наукова новизна роботи викладена коректно, послідовно, системно та відображена у висновках праці. Позитивне враження викликає практична значущість дослідження, представлене науково-прикладними розробками, які застосовуються в різних сферах практики та навчально-виховному процесі закладів вищої освіти.

Результати дослідження апробовані на міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях. Вони викладені в 45 друкованих працях: в 1 одноосібній монографії; 24 статтях у наукових фахових виданнях України; 7 статей у закордонних виданнях, у тому числі 4 статті представлено в наукометричних вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях, що індексуються у SCOPUS або Web of Science; 13 публікацій у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Варто відзначити раціональність побудови й продуманість структури дисертації, ґрунтовність і професійність психологічного аналізу, логічність викладу та цілісність змісту дисертаційної роботи. Вона містить 65 таблиць, 32 рисунки, додатки. Це дало змогу авторові в більшому обсязі репрезентувати отримані експериментальні дані, порівнювати їх.

Дисертація має належний рівень теоретико-методологічного та емпіричного обґрунтування, містить нові погляди на вирішення заявленої проблеми. Так, для виокремлення узагальнюючого розуміння метакогнітивного моніторингу саморегульованого навчання, концептуалізації означеної проблеми, у першому розділі автор розглядає дискусійні характеристики означеного концепту крізь призму положень особистісно-діяльнісного, системного, суб'єктного та метакогнітивного дискурсів. Відзначено важливість когнітивного і метакогнітивного підходів для забезпечення ефективності й успішності навчальної діяльності студентів.

Метакогнітивний підхід у навчанні розглядається автором як системне, самооціночне ставлення суб'єкта до навчальної діяльності, яке включає в себе самооцінку, контроль, мотивацію, рефлексивність, саморегуляцію. Основними принципами цього підходу визначені такі характеристики, як усвідомленість, цілеспрямованість, оцінність, саморегульованість, планування та орієнтованість

на майбутнє, згідно з якими студент визначається активним учасником процесу навчання. Варто відзначити розкриття психологічного змісту саморегульованого навчання студентів за допомогою розгляду взаємодії його основних суб'єктів (студент, студентська група, викладач) у конкретних психолого-педагогічних умовах, які сформувалися з урахуванням вимог навколишнього соціокультурного середовища, з метою автономного та відповідального досягнення визначених освітніх та особистісно-професійних цілей, обґрунтованого автором, згідно до якого центральним компонентом цієї системи є процес саморегуляції навчання студентів на основі ефективної комбінації інтегрального, особистісного, мотиваційно-вольового, емоційно-поведінкового, комунікативного, когнітивного та метакогнітивного рівнів функціонування суб'єкта навчальної діяльності. Авторська дефініція саморегуляції навчальної діяльності студентів визначає її як метакогнітивний рівень ініціювання, мотивування, планування, моніторингу, оцінювання та контролю автономним суб'єктом навчальної діяльності всіх видів і форм власної зовнішньої і внутрішньої активності, які спрямовані на досягнення визначених цілей навчальної діяльності, особистісний і професійний саморозвиток і самореалізацію. Автор відзначив важливу роль метакогнітивного моніторингу як регулятивного чинника метапізнання, який визначає ступінь ефективності саморегульованого навчання студентів за допомогою власної оцінки свого пізнавального процесу. Це дало можливість автору в другому розділі виокремити основні структурні елементи саморегульованої навчальної діяльності, а саме: психолого-педагогічні умови, суб'єкти навчальної діяльності, компоненти навколишнього соціокультурного середовища, а також механізми саморегуляції, метакогнітивні навички саморегуляції та їх етапи. З метою визначення сутності саморегульованої навчальної діяльності студентів автор здійснив її психологічний аналіз у розрізі компонентів на означених рівнях, який дозволив науковцю визначити структуру саморегульованої навчальної діяльності та побудувати теоретико-концептуальну модель саморегульованого навчання студентів. Вагомим результатом праці є визначення структури саморегульованого навчання студентів, відповідно до сучасних теорій її розуміння, у розрізі метакогнітивного моніторингу, що відображена інтегральним (задоволеність навчально-

професійною діяльністю, академічна саморегуляція), особистісним (рефлексивність, самооцінка), мотиваційно-вольовим (навчальна мотивація, вольова саморегуляція), емоційно-поведінковим (емоційний інтелект, самоповага, психологічне благополуччя), комунікативним (комунікативний самоконтроль, самомоніторинг), когнітивним (самоефективність, когнітивний контроль, раціональне/інтуїтивне прийняття рішень) та метакогнітивним (метакогнітивний досвід, метакогнітивна усвідомленість (включеність у діяльність) рівнями. Такі теоретичні напрацювання доповнюють існуючі відомості про саморегуляцію навчальної діяльності студентів та презентують нове бачення ролі метакогнітивного моніторингу.

У дисертації приділено значну увагу аналізу результатів емпіричної частини праці, відповідно до яких визначені показники саморегульованого навчання студентів на відповідних рівнях у розрізі метакогнітивного моніторингу.

У третьому розділі емпірично визначено, що показники системної рефлексії, саморефлексії та рефлексивних умінь студентів на когнітивному рівні є середніми, тоді як на метакогнітивному рівні – нижче середнього. Окрім того, автором емпірично з'ясовано переважання в студентів середнього та високого рівнів емоційного інтелекту, що своєю чергою дозволило йому знайти зв'язок емоційного інтелекту з розумінням своїх і чужих емоцій, управління ними, загальною емоційною спрямованістю, міжособистісними та внутрішньособистісними аспектами емоційного інтелекту суб'єкта навчальної діяльності. Автором емпірично виявлено наявність позитивної кореляції між комунікативним самоконтролем студентів та рефлексією і автономністю, що дозволяє урахувати цю особливість для підвищення ефективності їхнього саморегульованого навчання. Емпіричні результати визначають середній рівень самомоніторингу студентів це дає змогу авторові зробити висновок, що найбільш доцільними засобами для підвищення рівня цього показника в студентів за допомогою розвитку системи саморегуляції навчальної діяльності є формування їхньої самопрезентації, самоконтролю за своєю поведінкою в різних комунікативних ситуаціях, адаптивності та гнучкості в саморегульованій навчальній діяльності. Визначення переважачого інтроєктованого і зовнішнього

регулювання навчальної діяльності студентів встановило необхідність цілеспрямованого розвивального впливу на навчальну мотивацію студентів.

У четвертому розділі презентуються результати дослідження компонентів саморегульованого навчання студентів на когнітивному і метакогнітивному рівнях. Визначено домінування в студентів середнього рівня загальної самоефективності, високого рівня когнітивного контролю, зростання рівня раціональності студентів у навчальній діяльності з переходом на старші курси. Встановлено, що середній і високий рівні розвитку метакогнітивних процесів прямо пов'язані з навчальною успішністю студентів, а також визначено, що метакогнітивний досвід є передумовою формування і розвитку особистісної пізнавальної компетентності. Автор визначив, що в навчальній поведінці студентів переважають залежні типи саморегульованої навчальної діяльності. Відзначено важливе значення розвитку рефлексивних умінь студентів на когнітивному та метакогнітивному рівнях для забезпечення ефективності їхнього саморегульованого навчання. Дисертант використав достатньо апробований у психології валідний емпірико-дослідницький інструментарій, чітко та ґрунтовно подав математико-статистичний аналіз даних, розлого та зрозуміло здійснює інтерпретацію отриманих результатів проведеного дослідження. Варто позитивно відмітити й наочне представлення результатів дослідження.

У п'ятому розділі з метою формування знання про завдання та зовнішні стимули впливу на інтегральні, особистісні, мотиваційно-вольові, емоційно-поведінкові, комунікативні, когнітивні та метакогнітивні характеристики студентів, які пов'язані з ефективністю метакогнітивного моніторингу та тренуванням його навичок, автором здійснено опис процедури формувального і контрольного етапу дослідження та побудовано корелограму взаємозв'язків між показниками саморегульованого навчання і метакогнітивного моніторингу, що у свою чергу підсилює новизну дослідження. Представлено авторську тренінгову програму з підвищення ефективності саморегульованого навчання за відповідними рівнями та здійснено її апробацію. Апробація тренінгової програми розвитку саморегульованого навчання студентів та перевірка її ефективності дозволили визначити такі напрями формувального впливу:

формування знання про завдання та зовнішні стимули, вплив на інтегральні, особистісні, мотиваційно-вольові, емоційно-поведінкові, комунікативні, когнітивні та метакогнітивні характеристики студентів, що пов'язані з достовірністю метакогнітивного моніторингу, та тренування навичок метакогнітивного моніторингу саморегульованого навчання.

Упровадження спеціальної тренінгової програми підвищення ефективності саморегульованого навчання студентів засвідчило істотні зміни в експериментальній групі відповідно до всіх виділених дисертантом критеріїв. Автор представив систему психолого-дидактичних рекомендацій, спрямованих на підвищення рівня ефективності саморегульованого навчання студентів за такими напрямками, як врахування інтегративних, особистісних, мотиваційно-вольових, емоційно-поведінкових, комунікативних, когнітивних і метакогнітивних характеристик саморегульованого навчання студентів, формування в них знання про ефективне саморегульоване навчання та навичок ефективного метакогнітивного моніторингу в саморегульованому навчанні. Зазначене підкреслює практичне спрямування праці та пропонує новий погляд на проблему метакогнітивного моніторингу в саморегульованому навчанні студентів.

Автореферат та опубліковані наукові праці відображають основні положення проведеного дослідження й відповідають змісту дисертаційної роботи. Висновки, зроблені в дисертації, співвідносяться з поставленими завданнями дослідження, змістовно і на високому рівні узагальнення відтворюють отримані результати як теоретичного, так і емпіричного дослідження.

При загальній позитивній оцінці дисертації варто зробити певні зауваження і побажання щодо здійсненого дослідження:

1. Погоджуємось з позицією автора щодо недостатньої кількості досліджень проблематики саморегульованого навчання студентів у розрізі його метакогнітивних аспектів. Однак, на нашу думку, варто було б глибше зупинитись на теоретичній характеристиці регулятивних особливостей компонентів метакогнітивного моніторингу як одного з ключових чинників метапізнавальної діяльності студентів у цілому та саморегуляції навчальної діяльності зокрема.

2. Автор пропонує теоретико-концептуальну модель саморегульованої навчальної діяльності студентів, яка комплексно представляє психологічні характеристики-індикатори, що відповідають визначеним рівням та відіграють важливу роль у формуванні студентів як суб'єктів власної навчальної активності. На нашу думку, варто було б детальніше зупинитись не лише на смислових характеристиках складових показників моделі в контексті метакогнітивного моніторингу, але й детальніше охарактеризувати особливості зони актуального розвитку, зони найближчого розвитку, а також успішності навчальної діяльності студентів.

3. На основі узагальнення результатів констатувального експерименту дисертант визначає, що в навчальній поведінці сучасної студентської молоді переважають залежні типи саморегульованого навчання, а також визначає взаємозв'язки між психологічними індикаторами саморегульованого навчання на відповідних рівнях. Вважаємо, що бажано було б глибше охарактеризувати роль метапізнавальної діяльності в цій системі як засобу суб'єктивної оцінки саморегуляції навчальної діяльності студентів.

4. Недоцільним і надлишковим у четвертому розділі є теоретичний аналіз досліджень інших науковців, хоча його результати безпосередньо «прив'язані» до різних контекстів цього емпірично центрального розділу. Було б доречніше перенести ці положення науковців до теоретичної частини роботи, залишивши в ньому лише їхні кількісні і якісні дані для порівняння автором з власно отриманими в констатувальному експерименті результатами.

5. Наукова робота дисертанта має обґрунтовану та достатньо репрезентативну вибірку (579 осіб), яка охопила студентів старших курсів. Доцільно було б збільшити емпіричну вибірку дослідження за рахунок студентів початкових курсів з метою простежити динаміку розгортання показників саморегульованого навчання на визначених рівнях. Дисертаційне дослідження виграло б, якби отримані результати апробації тренінгової програми розвитку саморегульованого навчання студентів та перевірка її ефективності були проаналізовані в розрізі показників на виокремлених рівнях на початку навчання студентів та на старших курсах. Це дозволило б виділити

відмінності в динаміці розвитку показників саморегуляції навчальної діяльності студентів впродовж навчання в закладі вищої освіти.

Висловлені зауваження не зменшують позитивної оцінки наукової праці Е.М. Балашова, а фрагментарно уточнюють та презентують наше бачення окремих подальших перспектив вивчення проблеми метакогнітивного моніторингу саморегульованого навчання студентів.

На підставі проведеного аналізу вважаємо, що дисертація Е.М. Балашова «Метакогнітивний моніторинг саморегульованого навчання студентів», подана на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія є актуальним, оригінальним, цілісним, завершеним дослідженням, яке безперечно має наукову новизну і практичну значущість для психолого-педагогічної теорії і практики. Структура, композиція, мова, стиль, оформлення дисертації відповідають вимогам до відповідних наукових робіт, затверджених постановою КМУ №567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 р. та №1159 від 30.12.2015 р.), що висуваються до докторських дисертацій, а її автор Балашов Едуард Михайлович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент доктор
психологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
професор кафедри психології

Доцевич Т.І.

